

УДК 82.0:821.161.2 Гай-Головка
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-1-30>

Людмила КАПЛИЧНА,
orcid.org/0000-0003-4155-052X
аспірантка кафедри української мови та літератури
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(Хмельницький, Україна) kaluol@ukr.net

СТИЛЬОВІ МАРКЕРИ ЗОБРАЖЕННЯ МІЛІТАРНО-ТРАГІЧНОГО ПАФОСУ В ХУДОЖНІЙ ПРАКТИЦІ ОЛЕКСИ ГАЙ-ГОЛОВКА

Тема війни – це вічна тема в українській і світовій літературі. Україною у ХХ столітті прокотилися буремні хвилі Першої світової війни, а далі – національно-визвольна боротьба (1917–1921 роки), Друга світова війна. Перша половина минулого століття позначена мільйонами понівечених людських дол, а тисячі дітей залишились сиротами, що ними опікувався відомий письменник і педагог радянської доби Антон Макаренко, який організував трудову колонію в селі Ковалівка, Полтавського району нібито для неповнолітніх правопорушників, а фактично для дітей-сиріт. До речі, навесні 1928 року на засіданні секції соціалістичного виховання Українського науково-дослідного інституту педагогіки ухвалена резолюція, яка засудила виховні методи А. Макаренка. Жахливу ситуацію на фронтах Першої світової війни письменник Милій Єзерський у листі (1 лютого 1915 року) до Анни Андрєєвої схарактеризував таким чином: «Тисячі людей, яких я знав, з якими постійно спілкувався, не існують. Трупи, трупи, трупи <...> А населення бідує страшенно. Люди гинуть з голоду, замерзають, ночуючи нерідко в лісах та яругах з маленькими дітьми. І це повсюди: стогне народна маса, гинуть невинні люди. Я не можу змалювати всю картину, адже це і так гнітить мій стан, підриває її без того зіпсовані нерви» (Мацько, 1991: 77–78). Події Другої світової війни без ретуші, без цензури відтворили діаспорні прозаїки І. Качуровський, С. Любомирський, В. Бендер, І. Смолій, О. Гай-Головка й інші. У радянській літературі – О. Гончар, В. Собко, К. Гриб, М. Рильський, Л. Первомайський, але розкрили з погляду марксо-ленінської методології, у соціалістичному аспекті. Проте вільно почувалися з пером сучасні письменники М. Андрусак, Ю. Винничук, В. Лис, А. Кокотюха, Г. Ткаченко, звернувшись у своїй творчості до трагічних сторінок війни (1939–1945 роки).

Ключові слова: стиль, рефлексія, мілітарно-трагічний пафос, естетика трагічного, екзистенційна, компліментарна концепція.

Liudmyla KAPLYCHNA,
orcid.org/0000-0003-4155-052X
Postgraduate student at the Department of Ukrainian Movies and Literature
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(Khmelnyskyi, Ukraine) kaluol@ukr.net

STYLE MARKERS OF THE IMAGE OF MILITARY-TRAGIC PATHOS IN THE ART PRACTICE OF O. HAI-HOLOVKO

The theme of war is an eternal theme in Ukrainian and world literature. In the twentieth century, the stormy waves of the First World War swept through Ukraine, followed by the national liberation struggle (1917–1921) and the Second World War. The first half of the last century was marked by millions of mutilated human destinies, and thousands of children were left orphans, cared for by the famous writer and teacher of the Soviet era Anton Makarenko, who organized a labour colony in the village Kovalivka, Poltava district, allegedly for juvenile offenders, and in fact orphans. By the way, in the spring of 1928, at a meeting of the section of socialist education of the Ukrainian Research Institute of Pedagogy, a resolution was adopted condemning Makarenko's educational methods. The writer Miliy Yezerskyi described the terrible situation on the fronts of the First World War in a letter (February 1, 1915) to Anna Andreieva as follows: "Thousands of people I knew, with whom I constantly communicated, do not exist. Corpses, corpses, corpses <...> And the population is terribly poor. People die of starvation, freezing, often spending the night in forests and ravines with small children. And this is everywhere: the masses are moaning, innocent people are dying. I can't describe the whole picture, because it depresses my condition anyway, undermines my already damaged nerves" (Matsko, 1991: 77–78). Diaspora prose writers I. Kachurovskyi, S. Liubomyrskyi, V. Bender, I. Smolii, O. Hai-Holovko, and others recreated the events of the Second World War without retouching or without censorship. In Soviet literature – O. Honchar, V. Sobko, K. Hryb, M. Rylskyi, L. Pervomaiksi, but revealed in terms of Marxist-Leninist methodology, in the socialist realist aspect. However, modern writers M. Andrusiak, Y. Vynnychuk, V. Lys, A. Kokotiukha, and G. Tkachenko felt free to write about the tragic pages of the war (1939–1945).

Key words: style, reflection, military-tragic pathos, aesthetics of the tragic, existence, complementary concept.

Постановка проблеми. Олекса Гай-Головко (1910–2006 рр.) – безпосередній учасник Другої світової війни, перебував у вирі воєнних подій на боці ОУН. З похідними групами, разом із Й. Позичанюком, Ю. Стефанюком, він дійшов до Василькова. Там їх спіткала невдача, потрапили в руки гестапівців. Письменник томився у львівській в'язниці. Завдяки зусиллям митрополита А. Шептицького й бургомістра міста Львова О. Гай-Головко вийшов на волю. Письменник зброї не склав, воював на два фронти, пішов далі на Захід. Після війни невтішні події знайшли відображення в його творах. Натепер вивчення художніх аспектів моделювання мілітарного дискурсу у творчості О. Гай-Головко залишається поза науковою рефлексією. На наш погляд, тема висвітлення в художніх творах письменника перебігу подій Другої світової війни є центральною, оскільки вона порушує не лише власне бойові дії, а й нищення людей у концтаборах, рабство на примусових роботах, проблеми окупації, партизанського й антифашистського руху, правди і кривди, зображення героїв і колаборантів, солдатські перипетії в екстремальних ситуаціях, долю вдів і дітей-сиріт, опір радянським спецслужбам, які насильно повертали на «родину» тих, хто намагався будь-якою ціною залишитись на Заході тощо. Проблема є актуальною й з огляду на сучасні події в Україні, коли на її східних рубежах наші співвітчизники мужньо захищають непорушність кордону від сепаратистів, російських збройних формувань, найманців, окремі захисники, на жаль, гинуть від кулі ворожих снайперів. Мілітарно-трагічний пафос відтворення подій Другої світової війни у прозі О. Гай-Головко прочитується крізь спектр психологічних та морально-етичних вимірів літературних персонажів.

Аналіз досліджень. Важливі аспекти дослідження мілітарного дискурсу в літературі вивчали М. Гуменний (Гуменний, 2012), К. Гурдуз (Гурдуз, 2015), І. Захарчук (Захарчук, 2007), Б. Пастух (Пастух, 2016), Я. Поліщук (Поліщук, 2016), М. Стецик (Стецик, 2017), У. Федорів (Федорів, 2016). Так, І. Захарчук резюмує: «Тривалий час український національний досвід часів Другої світової війни свідомо ігнорувався та упосліджувався советською імперією» (Захарчук, 2007: 15). Ясно, що радянська ідеологічна система засобами художнього слова виховувала людей на міфах, звеличуючи радянського героя як будівничого майбутнього безкласового суспільства (міф!). Дослідниця Уляна Федорів вважає, що «першочергово пантеон радянських героїв почали поповнювати герої-воїни, яких наділяли рисами

напівбогів, здатних через війну пересотворитися і пересотворити світ. Самопожертва та відвага стають домінуючими рисами центральних літературних персонажів, а їх репрезентація стає обов'язковою в соцреалістичних текстах» (Федорів, 2016: 10). Антитезною рефлексією соцреалістичній літературі були твори українських діаспорних письменників, які трагічний пафос Другої світової війни розкривали без ідеологічних кліше, зацентровуючи на процесах національно-визвольної боротьби проти фашистської Німеччини і радянської армії, уважаючи їх окупантами України. Означені критерії у своїй творчості яскраво розкрив О. Гай-Головко. Однак дотепер залишається актуальною проблема виявлення у творчості прозаїка й наукового потрактування трагічного як естетичної категорії.

Мета статті – виявити й охарактеризувати специфіку художнього моделювання стильових маркерів, естетики трагічного у прозі Олекси Гай-Головко крізь спектр мілітарного континууму.

Виклад основного матеріалу. Олекса Гай-Головко особисто зазнав тяготи Другої світової війни і вважав її злочином проти людяності, трагедією людської природи. Усіма фібрами душі він симпатизував поневоленим народам, засуджував імперські зазіхання, словом і ділом боровся з тоталітаризмом, колоніалізмом. Водночас він співчував простим солдатам, на плечі яких ліг основний тягар воєнних баталій. Невипадково всі позитивні герої О. Гай-Головко позбавлені чітких військових рис: командного голосу, виправки. Проте героїзм українських вояків підкреслено – стоїчні, дух високий, морально стримані, з вірою у прийдешню незалежність України.

Описуючи бої підпільників, прозаїк чітко проводить паралелі між героїзмом українських патріотів і нахрапистою, антагоністичною поведінкою радянських «визволителів» Європи, які подумки схиляються перед Й. Сталіном, як перед божеством. «Визволителі», командири спецслужб одержимі манією величі, вважають, що їхній подвиг буде записаний нащадками як вікопомний, адже вони, перемигнувши А. Гітлера, збудують у Європі спершу соціалізм, а коли пролетарі всіх країн з'єднаються, тоді настане комунізм. Така міфологічна аксіома лежала в кожній душі головнокомандувача, у кожного офіцера-комуніста, і свої хибні почуття вони передавали простим солдатам із закликком спершу «за Сталіна!», а потім «за Родину!». Але і А. Гітлер, і Й. Сталін – деспоти, що схильні до автократії. У повісті «Поєдинок з дияволом» головний персонаж на *інтуїтивному* рівні «з перших днів визначив німецьку тактику

в окупованій Україні. Це була та сама московська тактика. Одні й другі хотіли багатої землі й білих рабів. Тому українські патріоти стали боротися на два фронти» (Гай-Головко, 1950, Т. 1: 55).

На екзистенційному рівні головний персонаж поєднується з людиною к'єркегорівського трактату «Або – або», подібну до людини, покинутої сам на сам, що опинилась у ворожому світі й перебуває в небезпеці. У творах О. Гай-Головкова глибоко втілюються принципи екзистенціалізму. Його герої перебувають на грані життя і смерті, вони до останнього подиху прагнуть свободи, якщо не для себе, то для дітей та онуків жити у вільній, незалежній Україні. О. Гай-Головко, як і свого часу В. Винниченко, вустами героїв осмислював суперечливі підходи здобуття людиною щастя-конкордизму в ореолі національного. Тому у творчості прозаїка тісно співіснує національна й екзистенційна характеристика персонажа. Означена дихотомія є своєрідним синтезом, адже національне породжує екзистенційне в людині, оприявнюючи її сутність, себто – екзистенцію: «Одчайдушним криком я заглушив шум мотора <...> «Хлопці, хлопці!». Але в цю мить енкаведисти всадили мені під груди пістолі. Мені потемніло в очах <...> «Закрий писок!», – заревів псковський пролетарій і вкрив мене брудною лайкою. Я боровся в тяжких муках. «Гавкни – і я тебе продіравлю!». Він стукнув своїм кулчищем мені під щелепу, і я глухо відчув, як упала моя голова на плечки сидіння» (Гай-Головко, 1950, Т. 2: 6).

Спрага до життя за будь-яких обставин ставить людину перед вибором. У пошуках сенсу персонаж розмірковує: як жити далі і заради чого. Отже, коли советські спецоргани вполювали героя повісті – упівця – на території Австрії і полуторкою везли до Лінцу, у радянську зону, він вирішив тікати: «У цю хвилину на крутому повороті авто заскигліло, скочило і зменшило швидкість. У моїх очах спалахнули блискавиці <...> і я виразно відчув у повітрі, як відбігає від мене авто <...>» (Гай-Головко, 1950, Т. 2: 60). Жага до життя, до здійснення задуму була сильнішою від ворожої кулі. Створена прозаїком ситуація, художньо обрамлена метафоричною мовою, суголосна екзистенційному вченню – на *чуттєвому* рівні відбувається переосмислення абсурдності світу й самотності індивіда в ньому. Письменником обіграно межову ситуацію, у якій персонаж переосмислює відчуття автентичності існування.

Проза О. Гай-Головкова стилістично розмаїта, багата, у її осерді – змалювання характерів літературних героїв, які безпосередньо причетні до важливих історичних подій епохи, що за трагічних

обставин явили життєствердну позицію, незламність духу, хоча добре розуміли: існування, екзистенція особистості криється в «бутті для смерті», для вічності, бо як і в природі існує колокруг, так і для людини – альфа й омега, себто початок й завершення людської історії. Однак для Гай-Головкових героїв сенс важив більше за трагічні обставини, вони боролися за життя, щоби відбутися в цьому світі, зреалізувавши мрії, плани, нездійсненні раніше сподівання перетворити на реальність.

Студіюючи прозу діаспорного письменника, спостерегли, що естетика трагічного ним осмислена й майстерно виписана-змодельована крізь зображення пригодницьких, до болю напружених, сюжетів, що сповнені неординарними, складними й інтригуючими колізіями життя на війні. Про що красномовно свідчить його роман «Воля без волі». Центральний персонаж, український патріот-націоналіст Макар Сокір деякою мірою уособлює образ автора, що потрапив у поле зору гестапівців. І знову ж таки, як у попередній повісті, так і в романі, головний герой, логічно розмисливши, прагне до життя. Щоби уникнути арешту, фашистських концтаборів, звідки навряд чи вийде живим, після затяжної психологічної обробки, він пристає на пропозицію ворога поповнити лави дивізії СС «Галичина» з думкою в перспективі вирватися на волю.

Згодом німецьке командування скеровує його на журналістську роботу, у відділ пропаганди й агітації на користь Німеччини. Будучи військовим кореспондентом, він бачить, як відбувається жорстока розправа над людьми поза будь-якими воєнними приписами – коїться злочин проти людяності: «Там метушилися в'язні – жінки і чоловіки. У метушливій юрбі снували гестапівці. – До стіни! Льюс! Льюс! – гукали вони і били нещасних по головах гумовими палицями. Оглядаючись навколо себе, смертельно налякані і стероризовані в'язні, ставали в ряди під стіною в'язниці» (Гай-Головко, 2004: 19). Нещасних полонених скосила автоматна черга. Зціпивши зуби, Сокір прагне відомстити ворогові за невинно убієних братів і сестер.

Пробиваючись до Берліна, він знайомиться з німкеню-красунею Кіті, яка закохується в українського юнака Макара. У місті він проходить тримісячний вишкіл і зчаста зустрічається з коханою. У розмові з нею Сокір довідався, що вона та її брат перебувають в антифашистському підпіллі. Підпільники прагнуть знищити А. Гітлера. До них пристав і Сокір. Неспокійна вдача і героїзм персонажів постійно тримають читача в динамічній напрузі. Розповіді Макара про пережите і побачене на емоційних регістрах не залишають Кіті

байдужою до фашистських методів боротьби з поневоленими. Кат «щосили схопив жінку за коси і відірвав від шущолицая, як гілку від дерева. Але несамовита жінка скрутилася, як змія, і вислизнула з його рук. Розлючений гестапівець схопив її і, придушивши чоботом до бруку, вистрілив їй у спину. Потім схопив за ноги і з допомогою закривавленого шущолицая кинув її в авто» (Гай-Головка, 2004: 24). За авторською версією, окремі члени групи Української повстанської армії зазнають смертельної поразки, не всім вдалося дочекатися перемоги над ворогом: «З-під муру пролунав відчайдушний жіночий крик: «Хай живе УПА! Смерть окупантам!». І за тим криком навздогін прогуділо: «Хай живе УПА! Смерть окупантам!». Пролунали тріскучі постріли. Одна черга <...> Друга <...> Третя <...>» (Гай-Головка, 2004: 70).

Стильова специфіка зображення мілітарної візії подвигу підпільників виразнюється через домінують любовних колізій, проходить червоною лінією в силовому полі улюбленої теми О. Гай-Головка – вона окреслюється в любовно-авантюрному забарвленні. Любовна інтрига розвивається спорадично на тлі змінюваності ситуацій, спровокованих воєнними подіями, і сягає свого апогею в почутті ненависті й помсти ворогам. Фінал любовної інтриги невтішний. Макар Сокір нав'язав стосунки з підпільниками УПА, зокрема зв'язковим Фурчаком. Мав виїхати до Кракова. В останню хвилину Фурчак звернувся до Соко́ра, мовляв, ідея вбивства Гітлера зазнала поразки. Гестапівці вполювали деяких підпільників. А тепер «шукає якогось Каро. Запитували і наших «фюрерів», але їм відповіли, що такого прізвища та імені тут немає. Це для них, але не для мене <...> Я чув, як твоя кобіта, що приходила до тебе, називала тебе Каро. Ти знаєш це <...> Тікай якомога швидше до Кракова <...> У Кракові тебе зустріне на залізниці Дзвінка і допоможе зв'язатися з представниками головної квартири УПА <...> Щастя тобі!» (Гай-Головка, 2004: 148). Чи дістався герой до Кракова, то залишається поза текстом, бо на цій ноті автор повісті поставив крапку.

Ідучи за філософією екзистенціалізму, наслідуючи західноєвропейську літературу, О. Гай-Головка ставить в осердя значеннєво-індивідуальні проблеми життя людини на війні в ракурсі дихотомій «відповідальність і провина», «добро і зло», «право й обов'язок», «життя і смерть», «любов і ненависть» залежно від вибору екстремальних ситуацій, незалежних від літературних персонажів. В авторському версіюванні означений дихотомічний ряд густо насичений вищезазначеними проблемами. У стилі письма автора

домінують екзистенційні мотиви, особливо вони чітко простежуються в оповіданні «Сповідь Золотої Троянди», лише з різницею – дія відбувається у проміжку 1945–1947 рр., – відгомін минулої війни, що зачепила крилом честь і гідність дівчини з Херсонщини, яку фашисти вивезли на примусові роботи. Золота Троянда належала до «неповоротців», а все ж радянські спецслужби її ввіймали і силоміць повернули на «родіну». Насильницьки розлучивши з коханим хлопцем Денисом Малютою, енкаведисти її збездестили.

Оповідь іде від першої особи. Автор вибрав нестандартний хід сюжетної лінії – лист, що його передала невідома особа Малюті, який замешкав у Лондоні. Рецепція листа-сповіді розставляє всі акценти, проблеми, які спровокувала війна. Дівчина переповідає свою долю, висловлює свої почуття «віртуально» у формі листа-сповіді. Залучення в художній текст епістолярного жанру вказує на синтез фікційної і нефікційної літератури, остання підсилює фабулу, достовірність сповіді наратора. П. Гайденко, цитуючи К. Ясперса, вважає, що будь-яка комунікація є універсальною умовою буття індивіда, вона «настільки складає всеохоплюючу суть, що все є людина і що є для людини <...> досягається в комунікації» (Гайденко, 1991: 17).

Застосувавши компліментарну концепцію творення оповідання (синтез раціональної й екзистенційної концепцій), прозаїк досягає стрижневої емоційної параболи. Думки наратора повільно перетікають з інтимно-товариських почуттів дівчини до Дениса Малюти в агресивно-війовничу тональність (помста Золотої Троянди енкаведистам за кривду, спричинену наприкінці війни, коли дівчина повністю була під їхньою владою). Екзистенційні страхи підштовхнули Золоту Троянду взятися за зброю («До хати вскочила озброєна ватага <...> У мене потемніло в очах, і я скрикнула: «Я не піду! Я не поїду додому!»») (Гай-Головка, 1959: 13–14); «Мое життя догоряє. Ще кілька годин, і воно розстане, як недопалок свічки» (Гай-Головка, 1959: 16); «Коли я сіяла зерно помсти, Уланов задумливо дивився з відчиненого вікна в темряву ночі» (Гай-Головка, 1959: 18). Смерть кривдника Уланова: «засміялася я й вистрілила йому в вухо» (Гай-Головка, 1959: 23). На його місце став Медведєв: «Мені трапилася нагода для чергової кулі, яку я всадила йому в голову в Зальбурзі» (Гай-Головка, 1959: 25); «Коротко кажучи, для втихомирення решти трьох мені треба було аж два довгих роки. Останній вирок я виконала в Москві, в червні цього року» (Гай-Головка, 1959: 26); «У душі стало порожньо, а навколо темно. У цій темноті я

бачила лише твою невиразну постать, яка поволі віддалялася від мене» (Гай-Головка, 1959: 26). У даному разі наратор є носієм авторської думки. Від наративних процедур узалежнена структура оповіді, послідовність викладу думок героїні твору, напружена ретрансляція її внутрішнього Я; перевага внутрішнього над зовнішнім сюжетом (інтрига як гра із читачем, лист, сповідь, внутрішня напруга нарації героя, спроектована на емоційне сприйняття тексту реципієнтом); в оповіданні екзистенційні мікротеми змодельовані на зразок кіномонтажу.

Висновки. У творчості О. Гай-Головка домінують психологічні реакції співрозмовників, екзистенційні компоненти напруги, в осерді якої боротьба, постійні страждання персонажів від перебування на грані життя і смерті. Стильові маркери з позицій екзистенційної філософії оприявлено в кількох вимірах: фабула прози скомпонована крізь ракурс редукції мілітарної матриці з тим, щоб ємкіше змодельувати індиві-

дуальний характер персонажів у двобої з ворогом, прагнення до свободи і незалежності; інтеріоризація сюжету оповідання «Сповідь Золотої Троянди» розкрита в аспекті психічних актів особистості та трансформується у внутрішній світ головного персонажа, героїня виношує ідею помсти кривдникам та реалізує її у стресовому стані, таким способом автор увиразнює духовну кризу особистості; наративний компонент розкриває екзистенційну оповідну поетику, яка домінує у внутрішньому мовленні персонажів, висвітлює тривогу, неспокій, боротьбу внутрішнього Я із зовнішніми обставинами; мілітарно-трагічний пафос художньо змодельований в екзистенційному полі, передається на тлі відкритості часопросторових параметрів; творчість О. Гай-Головка чітко позначена антибільшовицькою, антиімперською стратегією, різновекторністю збройного протистояння в роки Другої світової війни. Авторська позиція – на боці національно-визвольної боротьби за незалежність України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мацько В. Літературне Поділля. Хмельницький : редакційно-видавничий відділ, 1991. С. 77–78.
2. Гуменний М. Західний антивоєнний роман і проза О. Гончара: компаративний аспект : монографія. Київ : Свшан-зілля, 2012. 376 с.
3. Гурдуз К. Жанрові маркери антивоєнного роману. *Молодий вчений*. Квітень 2015. № 4 (19). Ч. 1. С. 132–135.
4. Захарчук І. Друга світова війна: досвід літератури. *Слово і час*. 2007. № 6. С. 15–24.
5. Пастух Б. Метафізика страждання у «Віршах з війни» Бориса. *Дивослово*. 2016. № 9. С. 55–58.
6. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ : Академвидав, 2016. 192 с.
7. Стецик М. Поезія війни в лінгвостилістичному вимірі. *Рідне слово в етнокультурному вимірі: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 342–352.
8. Федорів У. Соцреалістичний канон в українській літературі: механізми формування та трансформації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06. Львів, 2016. 22 с.
9. Гай-Головка О. Поєдинок з дияволом. Вінніпег, 1950. Т. 1. 143 с.
10. Гай-Головка О. Поєдинок з дияволом. Вінніпег, 1950. Т. 2. 160 с.
11. Гай-Головка О. Воля без волі. Тернопіль : Тайп, 2004. 150 с.
12. Гай-Головка О. Одчайдушні. Вінніпег : Муза, 1959. 195 с.
13. Гайденко П. Человек и история экзистенциальной философии Карла Ясперса. *Смысл и назначение истории* / К. С. Ясперс. Москва : Изд-во политич. лит., 1991. С. 5–26.

REFERENCES

1. Matsko Vitalii. Literature Podillia [Literary Podillia]. Khmelnyskyi: editorial and publishing department, 1991. Pp. 77–78 [in Ukrainian].
2. Humennyi M. Kh. Zakhidnyi antyvoiennyi roman i proza O. Honchara: komparatyvnyi aspekt: monohrafiia [Western anti-war novel and prose by O. Honchar: comparative aspect: monograph]. Kyiv: Yevshan-zillia, 2012. 376 p. [in Ukrainian].
3. Hurduz K. O Zhanrovi markery antyvoiennoho romanu. [Genre markers of the anti-war novel]. Young scientist. № 4 (19). Part 1, April. 2015. Pp. 132–135 [in Ukrainian].
4. Zakharchuk I. Druha svitova viina: dosvid literatury [World War II: the experience of literature]. Word and time. 2007. № 6. Pp. 15–24 [in Ukrainian].
5. Pastukh B. Metafyzika strazhdannia u “Virshakh z viiny” Borysa. [Metaphysics of suffering in Boris’s “Poems from War”]. Dyvoslovo. 2016. № 9. Pp. 55–58 [in Ukrainian].
6. Polishchuk Ya. Reaktyvnist literatury [Reactivity of Literature]. K.: Akademvydav Publishing House, 2016. 192 p. [in Ukrainian].
7. Stetsyk M. Poeziia viiny v lnhvostylistychnomu vymiri. Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri: zbirnyk naukovykh prats Drohobyskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [Poetry of war in the linguistic and stylistic dimension. Native word in the ethnocultural dimension: a collection of scientific works of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University]. Drohobych: Posvit, 2017. Pp. 342–352 [in Ukrainian].

8. Fedoriv U. M. Sotsrealistychnyi kanon v ukrainskii literaturi: mekhanizmy formuvannia ta transformatsii: avtoref. dys. kand. filol. nauk [Social and realistic canon in Ukrainian literature: mechanisms of formation and transformation: author's ref. dis. Cand. of Philol. Sciences]: 10.01.06 / Ivan Franko National University of Lviv. Lviv, 2016. 22 p. [in Ukrainian].
9. Hai-Holovko O. Poiedynok z dyiavolom. [Fight with the devil]. Vinnipeg, 1950. Volume 1. 143 p. [in Ukrainian].
10. Hai-Holovko O. Poiedynok z dyiavolom [Fight with the devil]. Vinnipeg, 1950. Volume 2. 160 p. [in Ukrainian].
11. Hai-Holovko O. Volia bez voli. [Freedom without will]. Ternopil: Type, 2004. 150 p. [in Ukrainian].
12. Hai-Holovko O. Odchaidushni. [Desperate]. Vinnipeg: Muza, 1959. 195 p. [in Ukrainian].
13. Haidenko P. P. Chelovek i istoriya ekzistentsialnoy filosofii Karla Yaspersa. Yaspers K. S. Smysl i naznachenie istorii [Man and the history of the existential philosophy of Karl Yaspers. Yaspers K. S. The meaning and purpose of history]. Moscow: Publishing House of Political Literature, 1991. Pp. 5–26 [in Russian].